

Т.І. Жук

**Рукапісны архіў беларускага пісьменніка Міхася Машары ў
фондах аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай
навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа
Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі**

У артыкуле даецца аналіз структуры і зместу рукапіснага архіва аднаго са старэйшых беларускіх пісьменнікаў М. Машары, уводзяцца ў навуковы ўжытак архіўныя дакументы, якія захоўваюцца ў калекцыях і фондах асабістага паходжання іншых асоб.

Ключавыя словы: Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Я. Коласа НАН Беларусі, М. Машара, асабісты архіў.

Т.И. Жук

**Рукописный архив белорусского писателя Михася Машары
в фондах отдела редких книг и рукописей
Центральной научной библиотеки имени Якуба Коласа
Национальной академии наук Беларуси**

В статье дается анализ структуры и содержания рукописного архива одного из старейших белорусских писателей М. Машары, вводятся в научный оборот архивные документы о его жизни и деятельности, которые хранятся в коллекциях и фондах личного происхождения других лиц.

Ключевые слова: Центральная научная библиотека имени Я. Коласа НАН Беларуси, М. Машара, личный архив.

T.I. Zhuk

**The handwritten archive of the Belarusian writer Mikhas Mashara
|in the collections of the Department of rare books
and manuscripts of the Yakub Kolas Central scientific library
of the National Academy of Sciences of Belarus**

The article provides an analysis of the structure and content of the manuscript archive of one of the oldest Belarusian writers (M. Mashara). The archival documents on his life and activity (which are stored

in collections and funds of personal origin of other persons) are introduced into scientific circulation.

Keywords: Yakub Kolas Central Scientific Library of the National Academy of Sciences of Belarus, M. Mashara, personal archive.

Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (ЦНБ НАН Беларусі) з'яўляецца захавальніцай не толькі вялізнага масіва навуковай літаратуры, але і багатых і разнастайных кніжных фондаў з надзвычай рэдкімі выданнямі, каштоўнымі кнігазборамі і паасобнымі ўнікальнымі кніжнымі дакументамі. Асобнае месца ў фондзе аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў бібліятэкі займаюць асабістыя архівы вядомых вучоных, пісьменнікаў, мастакоў, грамадскіх дзеячаў, якія пакінулі значны след у гісторыі айчыннай навукі і культуры. Сярод іх і рукапісны архіў аднаго са старэйшых беларускіх паэтаў і празаікаў, вельмі папулярнага ў канцы 1930-х гадоў у Заходняй Беларусі – Міхася (Міхаіла Антонавіча) Машары (1902–1976), якому ў гэтым годзе споўнілася б 115 гадоў.

М. Машара нарадзіўся на невялічкім хутары Падсосна Дзісенскага павета Віленскай губерні ў сялянскай сям'і. Скончыўшы ў 1914 годзе Шкунцікаўскую народную школу, будучы пісьменнік працаваў пісарчуком у канцылярыі Ігуменскай вобласці і на заробленыя грошы прадоўжыў вучобу ў вышэйшай пачатковай школе ў Глыбокім. Тады ж юнак пазнаёміўся з творамі Я. Купалы і Я. Коласа і сам паспрабаваў пісаць вершы. Але лёс і жыццёвыя абставіны вымусілі яго надоўга закінуць свае творчыя спробы. Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі М. Машара працаваў справаводам Германавіцкага валвыканкама, у час акупацыі Беларусі польскімі войскамі ўпершыню быў арыштаваны, але ў хуткім часе адпушчаны як малалетка. У 1920 годзе ў няпоўныя 18 гадоў М. Машара добраахвотна ўступіў у Чырвоную Армію. Часць, у якой ён служыў, была інтэрніравана ў Германію і юнак 11 месяцаў знаходзіўся ў лагеры Зальцведаль у Саксоніі. Па заключэнні Рыжскага мірнага дагавору М. Машара трапіў у канцэнтрацыйны лагер «Шчупёрна» у Верхняй Сілезіі, які вызначаўся вельмі жорсткімі ўмовамі для вязняў, але будучаму паэту пашчасціла застацца жывым і вярнуцца ў Таболы.

У 1923–1925 гадах ён служыў у польскай арміі, а пасля дэмабілізацыі прыняў актыўны ўдзел у нацыянальна-вызваленчым руху Заходняй Беларусі, быў адным з арганізатараў гурткаў

Беларускай сялянска-работніцкай грамады, рэдагаваў у Вільні газету «Наша воля». Пасля разгрому Грамады за кратамі апынулася больш за 6 тысяч чалавек, у тым ліку быў арыштаваны і зняволены ў віленскую турму Лукішкі і Міхась Машара, дзе прасядзеў больш за 4 гады. У астрозе дзейнічаў турэмны камітэт, які меў кантакты па-за кратамі з дзеячамі беларускага нацыянальна-вызваленчага руху. Менавіта ў астрозе М. Машара ізноў пачаў пісаць вершы, якія здолеў перадаваць на волю. Такім чынам убачыў свет яго першы паэтычны зборнік «Малюнкi»¹ што быў выдадзены ў 1928 годзе Зоськай Верас (Л. Войцік) на яе ўласныя грошы. Пасля вызвалення Заходняй Беларусі ў 1939 годзе, М. Машара кіраваў аддзелам народнай асветы ў Шаркоўшчынскім раёне, быў абраны дэпутатам Народнага Сходу ў Беластоку. У гады Вялікай Айчыннай вайны працаваў у газетах «Звязда», «Савецкая Беларусь», «Партызанскае слова», на радыё. Пасля вайны паэт вярнуўся на родную зямлю, працаваў у часопісе «Полымя», «Настаўніцкай газеце».

Асабісты архіў М. Машары быў набыты бібліятэкай пасля яго смерці ў 1983 годзе ў жонкі пісьменніка, і налічвае 539 адзінак захавання за 1922–1982 гады.

Фонд складаецца з разнастайных груп дакументаў, сярод якіх творчыя матэрыялы складаюць больш за палову адзінак захавання за 1928–1976 гады і ўтрымліваюць рукапісныя і машынапісныя экзэмпляры твораў пісьменніка, у першую чаргу вершаў 1920–1930-х гадоў, у тым ліку і напісаных ў Лукішках, лірыку ваеннага часу, якая, на думку літаратурных крытыкаў, лічыцца адным з лепшых яго паэтычных дасягненняў, запісныя кніжкі, сшыткі, з запісамі творчага і дзённікавага характару, дзе занатавана цікавая і пазнавальная інфармацыя.

Акрамя сваёй паэтычнай творчасці М. Машара вядомы і як празаік. Асабліва гэтая грань яго літаратурнай дзейнасці вызначылася ў 1960–1970-я гады, калі была створана трылогія, прысвечаная вызваленчому руху Заходняй Беларусі, куды ўвайшлі раманы «Крэсы змагаюцца» (Мінск, 1966), «Сонца за кратамі» (Мінск, 1968), «Лукішкі» (Мінск, 1970). Таксама ён аўтар раманаў «Ішоў дваццаты год» (Мінск, 1973), «Прыйдзе час...» (Мінск, 1975) і кнігі ўспамінаў «Старонкі летапісу» (Мінск, 1975). Сшыткі з рукапісамі раманаў, машынапісныя экзэмпляры і карэктуры з аўтарскімі і рэдактарскімі праўкамі, урыўкі, надрукаваныя ў перыядычным друку, а таксама перапіска з выдавецтвамі захоўваюцца сярод творчых дакументаў.

У пісьменніцкім багажы М. Машары можна знайсці і нямала артыкулаў, а таксама перакладаў на беларускую мову паэтычных і праязічных твораў вядомых майстроў слова: А. Блока, С. Ясеніна, М. Гогаля, К. Сіманава, М. Рыльскага, П. Тычыны, Г. Сянкевіча, У. Бранеўскага і іншых пісьменнікаў.

У 1960-я гады М. Машара стварыў цікавыя вершаваныя казкі і невялічкія паэмы для дзяцей, што выйшлі асобнымі выданнямі: «Зязюльчыны слёзы» (Мінск, 1961), «Зелянушка і Кракатушка» (Мінск, 1964).

Усе гэтыя матэрыялы, аб'яднаныя по жанры і сістэматыраваныя ў храналагічным парадку, увайшлі ў раздзел творчай спадчыны пісьменніка.

Трэба адзначыць, што большая частка творчых дакументаў, якія захоўваюцца ў архіве, адлюстроўвае пазнейшыя стадыі работы аўтара над творамі. Часцей за ўсё гэта машынапісныя экзэмпляры, асобныя з іх утрымліваюць аўтарскія паметы, але ў архіве даволі шырока прадстаўлены і чарнавікі, накіды, і больш раннія варыянты як паэтычных, так і праязічных твораў пісьменніка.

Вельмі важнай і цікавай часткай кожнага асабістага архіва, якая заўсёды карыстаецца значным попытам у даследчыкаў, з'яўляецца перапіска з дзеячамі навукі і культуры, установамі і арганізацыямі, сябрамі, роднымі і знаёмымі. Пісьмы вельмі часта ўтрымліваюць звесткі пра асоб таго часу, пра гісторыю стварэння таго ці іншага твора, у іх выказваюцца асабістыя меркаванні па розных пытаннях. Сярод пісем можна нечакана знайсці раней невядомы твор, які аўтар даслаў фундаўтваральніку разам з пісьмом і просьбай зрабіць неабходныя заўвагі.

Эпістальная спадчына М. Машары складаецца з лістоў за 1960–1980 гады і прадстаўлена імёнамі М. Танка, Я. Шутовіча, П. Мядзёлкі, М. Савіцкага, С. Новіка-Пеюна і іншых вядомых асоб, а таксама пісьмамі выдавецтваў і рэдакцый газет і часопісаў, музеяў, архіваў, навучальных устаноў. Прысутнічае ў гэтым раздзеле архіва і даволі шмат віншавальнай карэспандэнцыі.

Матэрыялы біяграфічнага і бытавога характару складаюцца са службовых пасведчанняў, разнастайных даведак, грамат, віншавальных адрасоў і тэлеграм у сувязі з юбілейнымі датамі, аўтабіяграфіі і іншых дакументаў. Сярод іх найбольш каштоўнымі, безумоўна, з'яўляюцца пропускі, пасведчанні і даведкі часоў Вялікай Айчыннай вайны, сярод якіх, напрыклад, даведка, датаваная 2 студзеня 1942 года і падпісаная народным паэтам Беларусі Я. Купалам².

У групу матэрыялаў пра М. Машару ўваходзяць рэцэнзіі на яго творы вядомых пісьменнікаў і літаратуразнаўцаў, артыкулы пра жыццё і творчасць пісьменніка, некралогі. Да гэтых дакументаў адносіцца вельмі цікавы артыкул З. Верас «Як выдаваўся зборнік» пра зборнік вершаў М. Машары «Малюнкi»³. Выяўленыя дакументы прадстаўлены індывідуальнымі і групавымі фотаздымкамі М. Машары, яго родных і блізкіх, а таксама дзеячаў нацыянальна-адраджэнскага руху Заходняй Беларусі.

Трэба адзначыць, што цэласнае ўяўленне пра рукапісную спадчыну той ці іншай асобы дае не толькі яго асабісты фонд, але і асобныя дакументы пра дзейнасць уладальніка архіва, якія вельмі часта знаходзяцца ў складзе іншых асабістых фондаў і калекцый і высвятляюцца толькі пры дыталёвым вывучэнні яго біяграфіі.

У склад рукапіснага фонду аддзела ўключана «Калекцыя матэрыялаў па гісторыі, навуцы і культуры» (фонд 23), дзе ў адным з раздзелаў прадстаўлены дакументы, звязаныя з дзейнасцю заходнебеларускіх газет «Наша ніва», «Гоман» і літаратурна-навуковага часопіса «Калоссе», які выдаваўся ў Вільні ў 1935–1939 гадах. Так, сярод матэрыялаў рэдакцыі часопіса «Калоссе» захаваліся аўтографы вершаў М. Машары за 1936–1939 гады⁴ і паэмы «Мамчыны горка», якая была надрукавана ў згаданым часопісе (№ 3–4 за 1936 год). Рукапісныя варыянты паэмы не датаваныя. Яны маюць шматлікія аўтарскія праўкі, якія адлюстроўваюць пэўныя стадыі працы аўтара над творам, а таксама рэдактарскія заўвагі⁵. Сярод іншых матэрыялаў па гісторыі беларускай літаратуры трэба адзначыць пісьмо С. Хмары (С. Сіняка) да М. Машары, якое дадае новыя звесткі пра сяброўскія і творчыя сувязі абодвух паэтаў у 1930-я гады, тым больш, што дакументаў, якія тычацца беларускага паэта, журналіста, палітычнага і грамадскага дзеяча Заходняй Беларусі С. Хмары захавалася ўвогуле няшмат⁶. Асобную адзінку захавання складаюць два лісты М. Машары да неўстаноўленай асобы са зваротам «Дарагі мой!» і «Дарагі!», датаваныя 1938 годам, у якіх змешчана цікавая інфармацыя пра адзін з невядомых псеўданімаў Машары «М. Яравый», і пра канфіскаваны ў 1937 годзе польскімі ўладамі зборнік вершаў «З-пад стрэх саламяных»⁷. Да гэтага ліста дададзены рукапіс верша М. Машары «Маладым», надрукаваны ў 1938 годзе ў часопісе «Шлях моладзі» (№ 26).

Не менш цікавай для даследавання з'яўляецца невялікая калекцыя квіткаў аб высылцы рознымі асобамі і ўстановамі грошай у фонд дапамогі М. Машару⁸. Кожны квіток мае паштовы штамп мясцовасці, адкуль дасылаліся грошы, ад рукі пазначаны дата і сума, якая вар'іравалася ад 1 да 10 злотых, амаль на ўсіх дакументах прысутнічае пісьмовае паведамленне з якой мэтай і каму дасылаюцца грашовыя сродкі, на асобных – словы прызнання і падтрымкі таленавітага пісьменніка: «Пасылаю 3 зл. “На фонд дапамогі Машару”. Хочу дапамагчы нашаму песьняру...»⁹, «На фонд дапамогі Машару з вялікай пашанай»¹⁰ «...На падмогу нашаму беларускаму пісьменніку Міхасю Машару...»¹¹. Дакументы датаваныя 1936 годам. Якраз пра гэты перыяд свайго жыцця пісаў М. Машара ў «Старонках сваёй біяграфіі»: «...калі я выйшаў на волю; таварышы на сродкі МОПра дапамаглі мне выдаць зборнікі “На сонечны бераг” і “Напрадвесні”. Грошы, атрыманыя ад продажу гэтых кніг, склалі мой выдавецкі фонд; дзякуючы гэтаму, убачылі свет мае паэмы “Смерць Кастуся Каліноўскага”, “Мамчына горка” і “Вяселле”, п’есы “Вось тут і зразумей”, “Чорт з падпечча” і “Лёгкі хлеб”»¹². «Калекцыя матэрыялаў па гісторыі, навуцы і культуры» не адзіны фонд у ЦНБ НАН Беларусі, дзе захоўваюцца дакументы М. Машары. Так, матэрыялы пісьменніка выяўлены ў фондах беларускага грамадскага і культурнага дзеяча, літаратуразнаўцы Я. Шутовіча (1904–1973) (фонд 1), беларускага гісторыка, публіцыста, кнігавыдаўца, асветніка, вядомага грамадска-палітычнага дзеяча, каталіцкага святара А. Станкевіча (1892–1949) (фонд 4), паэта і празаіка С. Новіка-Пеюна (1906–1994) (фонд 61), а таксама сярод матэрыялаў, якія адклаліся ў рэдакцыях часопісаў «Полымя», «Беларусь» (фонды 36 і 41).

Асабісты архіў М. Машары, як і архівы іншых пісьменнікаў, што зберагаюцца ў фондзе ЦНБ НАН Беларусі, з’яўляецца важнай і каштоўнай інфармацыйнай крыніцай. Ён дазваляе зазірнуць у творчую майстэрню пісьменніка, прасачыць шлях стварэння таго ці іншага твора, акрэсліць кола сяброў, паплечнікаў літаратара, пазнаёміцца са светам яго захапленняў і, безумоўна, мае першараднае значэнне для складання творчай біяграфіі фондаўтваральніка і рэканструкцыі яго архіўнай спадчыны.

¹ Машара М. Малюнкi : вершы. Вiльня, 1928.

² ЦНБ НАН Беларусі, АРКiР. Ф. 32. Воп.1. Адз. зах. 488. Л. 9.

³ Там жа. Ф. 32. Воп.1. Адз. зах. 527.

⁴ Там жа. Ф. 23. Воп. 1. Адз. зах. 416.

⁵ Там жа. Адз. зах. 417.

⁶ Там жа. Адз. зах. 410. Л. 1.

⁷ Там жа. Адз. зах. 411. Л. 1, 2.

⁸ Там жа. Адз. зах. 409.

⁹ Там жа. Л. 3.

¹⁰ Там жа. Л. 10.

¹¹ Там жа. Л. 14.

¹² *Майсара М.* Старонкі сваёй біяграфіі // Пяцьдзесят чатыры дарогі: аўтабіяграфіі беларускіх пісьменнікаў. Мінск, 1963. С. 374.

Е.В. Заец

Книги Антония (Тарасевича) в фондах Национальной библиотеки Украины имени В.И. Вернадского

Представлены книги известного гравера Антония (Тарасевича), унаследованные библиотекой Киево-Печерской лавры, на которых присутствуют его личные вкладные записи в пользу монастыря. Автор поддерживает гипотезу, что наместник лавры Антоний (Тарасевич) и известный южнорусский гравер Леонтий Тарасевич (автор портрета царевны Софьи Алексеевны), скорее всего, — одно и то же лицо.

Ключевые слова: иеромонах Антоний (Тарасевич), гравер Леонтий Тарасевич, библиотека Киево-Печерской лавры, Национальная библиотека Украины им. В.И. Вернадского.

Е.В. Zaiets

The books of Anthony (Tarasevich) in collections of V.I. Vernadsky National Library of Ukraine

The article presents a book by a famous engraver Anthony (Tarasevich), inherited the library of the Kiev-Pechersk Lavra, which are on his personal record in favor of the monastery. The author supports the hypothesis that the hieromonk Anthony (Tarasevich) and the famous South Russian engraver Leonty Tarasevich (author of the portrait of Princess Sofia Alekseevna) are likely one and the same person.